Załącznik nr 2

AUTOREFERAT

1. Imię i Nazwisko: Stefano Redaelli

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

2011	Uniwersytet Warszawski, Wydział Artes Liberales, uzyskanie tytułu doktora nauk humanistyczynych w zakresie literaturoznastwa (z wyróżnieniem). Tytuł rozprawy doktorskiej: „Trzy spojrzenia na problem szaleństwa. Literackie obrazy szaleństwa w dziełach Mario Tobino, Aldy Merini i Carmelo Samonà".
2006	„Università degli Studi di Siena", Włochy, uzyskanie tytułu magistra „Master" pierwszego stopnia w zakresie „Sztuki Pisania"
2003	Uniwersytet Warszawski, Instytut Obserwatorium Astronomiczne, uzyskanie tytułu doktora nauk fizycznych w zakresie Astronomii. Tytuł rozprawy doktorskiej: „Chaos and Noise in the Solar Wind Flow".
1994	„Università degli Studi de L'Aquila", Włochy, Wydział Fizyki, uzyskanie tytułu magistra fizyki

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

2011 – 2016	Uniwersytet Warszawski, Wydział „Artes Liberales", stanowisko: adiunkt
2008 – 2011	Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales", stanowisko: wykładowca
2004 - 2008	Polska Akademia Nauk, Centrum Badań Kosmicznych, stanowisko: adiunkt
2005 – 2007	Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales", zajęcia: Konwersatorium włoskie, język włoski zaawansowany
1998 - 2004	Polska Akademia Nauk, Centrum Badań Kosmicznych, stanowisko: asystent
1997 -1998	Polska Akademia Nauk, Centrum Badań Kosmicznych, stanowisko: specjalista fizyk

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

Cykl publikacji powiązanych tematycznie.

a) Tytuł osiągnięcia naukowego

Przejścia między kulturą humanistyczną i naukową w literaturze włoskiej XX i XXI wieku

b) Publikacje wchodzące w skład osiągnięcia naukowego

Dwie monografie książkowe, osiem artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych międzynarodowych i krajowych oraz w opracowaniach zbiorowych, jedna redakcja naukowa.

I. Monografie:

1) Stefano Redaelli, *Nel varco tra le due culture. Letteratura e scienza in Italia,* Bulzoni, Rzym, 2016

2) Stefano Redaelli, Klaus Colanero, *Le due culture. Due approcci oltre la dicotomia*, Aracne, Rzym, 2016

(Mój udział procentowy szacuję na 70 %. W załączniku oświadczenie współautora)

II. Artykuły i rozdziały w opracowaniach zbiorowych:

3) Stefano Redaelli, *Primo Levi: nel varco tra le due culture*, Rassegna Europea di Letteratura Italiana, 43, 2014, str. 111-121.

4) Stefano Redaelli, *Tradurre la scienza: il sistema periodico di Primo Levi,* Kwartalnik Neofilologiczny, LXII, 2/2015, str. 211-220.

5) Stefano Redaelli, *Sopra-vivere nell'inferno: una eredità calviniana*, Italica Wratislaviensia, N 7, 2016, str. 163-176.

6) Stefano Redaelli, *Perché si scrive. Perché scrivete? Levi e Calvino: la scienza come motivazione e orizzonte linguistico*, in Perchè scrivere? Motivazioni, scelte, risultati (red. Francesco Bianco and Jirí Špicka), Cesati, w druku

7) Stefano Redaelli, *Rita Levi-Montalcini: la doppia imperfezione del Nobel*, Mujeres y márgenes, márgenes y mujeres (red. Eva María Moreno Lago), Benilde Ediciones, Sewilla, 2017, str. 76-84

8) Stefano Redaelli, *Il doppio gioco di Pirandello*, ...centomila Pirandello, (red. Joanna Szymanowska i Izabela Napiorkowska), LoGisma, Firenze, 2014, str. 115-125.

9) Stefano Redaelli, *Una, nessuna, centomila Merini: canti di follia, resistenza, cura*, Locas. Escritoras y personajes femeninos cuestionando las normas (red. Milagro Martin Clavijo, Mercedes Gonzalez De Sande, Daniele Cerrato, Eva Maria Moreno Lago), Arcibel Editores, 2015, str. 1282-1292.

10) Stefano Redaelli, *Le beatitudini di Morante*, Le fonti in Elsa Morante (red. Enrico Palandri, Hanna Serkowska), Edizioni Ca' Foscari, 2015, str. 93-100.

III. Redakcja naukowa:

11) Stefano Redaelli (red.), *La scienza nella letteratura italiana*, Aracne, Rzym, 2016

b) omówienie celu naukowego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Z racji ścisłego wykształcenia (doktorat w zakresie fizyki), które poprzedziło moje studia nad literaturą, oraz będąc głęboko zainteresowany sposobami rozwoju kultury na pograniczu dziedzin, jako główny przedmiot swoich badań obrałem związki literatury i nauk ścisłych, jak również literatury, psychiatrii i duchowości w ramach dialogu między „dwiema kulturami" (w odwołaniu do określenia Charlesa Snowa) w literaturze włoskiej XX i XXI wieku. W opisie wymiany, łączenia elementów wiedzy, wyobrażeń oraz języków posłużyłem się pojęciem przejścia, rozumianym jako „otwór", „rozwarcie", a także „szczelina". W swojej pracy skupiłem się zatem na twórczości pisarzy, którzy dzięki swojemu wykształceniu i doświadczeniom sytuują się na pograniczu kultur oraz rozmaitych sposobów poznawania świata i opowiadania o nim. Jeśli z jednej strony przejście może objawić się jako szczelina czy pęknięcie, to z drugiej, w dziele wybranych przeze mnie autorów, można zaobserwować połączenie różnych sfer wiedzy i języków, które przyczyniają się wspólnie do obszerniejszego ukazania przyrody i człowieka, wedle założeń wyrażonych przez Italo Calvino w wykładzie amerykańskim o wielorakości („literatura podjęła wyzwanie i stara się pomieścić w złożonej, wielorakiej wizji świata rozmaite dziedziny wiedzy i różnorodne kody ").

Badania nad związkami literatury i nauk ścisłych były celem grantu „Literatura i nauki ścisłe: dialog dwóch kultur ponad metaforami we współczesnej literaturze włoskiej" (UMO-2012/07/D/HS2/03673), którym kierowałem i który zakończył się 20.10.2016 roku. Najważniejsze wyniki badań zawarłem w monografii zatytułowanej: *Nel varco tra le due culture. Letteratura e scienza in Italia* (Bulzoni, 2016). Książka podejmuje pojęcie „dwóch kultur" – ukute w latach sześćdziesiątych w Anglii przez Charlesa Snowa – poprzez omówienie wpływu, jaki wywołało ono pośród włoskich pisarzy, filozofów i krytyków. Badaniom poddano twórczość sześciu włoskich

prozaików z okresu po 1945 roku po dzień dzisiejszy: ich dzieła umieszczono w hipotetycznym dialogu poprzez wykazanie w analizie porównawczej podobieństw i różnic w oparciu o wspólny zakres tematyczny. Daniele Del Giudice i Bruno Arpaia akcję swoich dwóch powieści osadzili w genewskim laboratorium CERN. Imaginarium fizyki cząstek elementarnych wywiera znamienny wpływ zarówno na tematykę jak i składnię ich dzieł, w których warsztat i rzemiosło pisarza zestawiono z laboratorium i pracą fizyka. Porównanie dokonane między Primo Levim a Giuseppe Longo dotyczy z kolei dwoistej kultury (naukowej i literackiej) obu autorów (Levi był chemikiem, a Longo inżynierem), związków prawdy i wyznawanych wartości, tematyki hybrydyczności oraz mitycznej postaci centaura, który u Longo staje się swoistym symbiontem. Italo Calvino i Gianni Rodari natomiast przedstawili Kosmos w ujęciu komicznym i ludycznym. W ich dziele między naukami ścisłymi a literaturą fantastyczną zachodzą związki symetrii: jeśli z jednej strony baśnie, opowieści kosmikomiczne „służą" opowiadaniu o naukach ścisłych, to z drugiej nauki ścisłe „służą" pisaniu. Od nieskończenie maleńkich drobin fizyki cząstek elementarnych po nieskończone wielkości fizyki Kosmosu, poprzez hybrydyzację wywołaną dwoistą kulturą, w książce ukazano szerokie spektrum przenikania się nauk ścisłych i literatury. Przeprowadzane analizy wykazały: a) rozmaitość sposobów literackiego obrazowania imaginarium nauki; b) różne sposoby łączenia języka literatury i języka nauk ścisłych; c) wielorakie formy dialogu oraz konfliktu między kulturą teoretyczną a aksjologiczną.

W tej perspektywie twórczość literacką analizowanych autorów można uznać za swego rodzaju *laboratorium* lub *encyklopedię*. Dzieło literackie to *laboratorium*, gdyż w jego obrębie dokonuje się eksperyment polegający na wielopłaszczyznowym łączeniu humanistyki i nauk ścisłych, przede wszystkim zaś na powiązaniu wiedzy z zakresu nauk ścisłych i wiedzy o postępie technologicznym z pojęciem o wartościach, sensie i jakości życia: innymi słowy, na zespoleniu kultury teoretycznej i aksjologicznej. Znamiennie przedstawia się tu twórczość Primo Leviego i Giuseppe Longo. Korzystając ze swojego gruntownego wykształcenia w dziedzinie nauk ścisłych, obaj odczuwali potrzebę, by spojrzeć na problemy związane z nauką z innego punktu widzenia: nie tyle jako pisarze-skruszeni, ile jako naukowcy-pisarze, którzy czują się w obowiązku zestawić wiedzę z życiem człowieka. Naukowiec-pisarz włącza nauki ścisłe do tekstu literackiego w wyniku poczucia odpowiedzialności, bo inni nie mają ku temu stosownych narzędzi: nie potrafią tak dobitnie zobrazować sytuacji, gdy prawda i postęp nie są zbieżne z dobrem człowieka i społeczeństwa. Naukowca-pisarza cechuje dwugłowość, dręczy go „paranoiczne rozdarcie" (Levi) między jego dwiema połówkami. Pisarstwo pomaga utrzymać je razem, odnaleźć spójność sensu, wartości i prawd – prawdy uniwersalnej i indywidualnej – przy jednoczesnej świadomości, że współczesna nauka, wraz ze swoimi paradygmatami nieokreśloności, niestabilności, turbulencji,

chaosu i złożoności, sprawia, że prawdy intersubiektywne stają się jeszcze bardziej niepewne i nietrwałe. Wzorce nauk ścisłych okazują się odpowiednie – w swoich granicach i określonej skali – do opisania przyrody, niemniej nie można ich zastosować w opisie świata ludzkiego. Literatura dla pisarzy-naukowców jest odpowiedzialnym sposobem mierzenia się z tym, co nieprzewidywalne, w obliczu prób nadania ładu i sensu naszym doznaniom w zmaganiach z chaosem świata. Nauki ścisłe przydają pisarzowi pokory i cierpliwości, pozwalają zdać sobie sprawę z wagi i nieuchronności błędów, dostarczają metod i pola do ćwiczeń teoretycznych. Te ostatnie mogą nie tylko skłaniać czytelnika do refleksji nad zasięgiem etycznym odkryć naukowych, ale także oferują sposobność do sformułowania „hipotez fantastycznych", dając młodym czytelnikom okazję do zabawy i do oswojenia przestrzeni kosmicznej, jak uczynił to Gianni Rodari. Literatura potrzebuje nauk ścisłych, aby odświeżyć swój punkt widzenia i język, aby przedstawić, uwidocznić przede wszystkim to, co widoczne, spojrzeć z typowo naukową precyzją – niczym okiem (czy raczej przez teleskop) Palomara – na skrawki codziennej rzeczywistości, którym nie zwykliśmy poświęcać należytej uwagi. Kiedy zaś chodzi o uwidocznienie tego, co niewidoczne, nieskończenie małe czy nieskończenie wielkie, lub też o rozszerzenie zasięgu ludzkiego wzroku do mikroskopijnej i makroskopijnej skali przyrody, zadanie pisarza staje się trudniejsze, a ów eksperyment, jakim jest dzieło literackie, może doprowadzić do znacząco różnych rezultatów. W *Opowieściach kosmikomicznych* Calvino stara się ukazać to, co niewidzialne i niewyobrażalne, wychodząc od danych naukowych (przede wszystkim geo- i astrofizycznych), by następnie nadać im formę literacką: komiczną, parodystyczną lub fantastyczną. W jego wypadku nauki ścisłe przeradzają się w opowieść, a warunkiem ku temu jest ostateczne oddalenie się od nich i potraktowanie wszelkich teorii – minionych czy aktualnych – z równym poważaniem na płaszczyźnie literackiej. Całkowicie odmiennym rezultatem mierzenia się z tym, co niewidzialne i niewyobrażalne, jest z kolei dzieło literackie będące *encyklopedią* upowszechniającą nauki ścisłe. W tym wypadku należy przywołać Bruno Arpaię, którego powieść *L'energia del vuoto* jawi się jako pretekst do przekazania fascynacji cząstkami elementarnymi, teoriami unifikacji i superstrun, relatywistycznymi fizycznymi paradoksami czasu i przestrzeni. Powieść staje się *encyklopedią*, gdyż fabuła zawiera szereg prawdziwych wykładów z zakresu fizyki oraz artykułów, które autor zaczerpnął z publikacji natury naukowej. *Eksperyment-encyklopedia* jednakże nie wydaje się do końca trafiony, nie ujmując przy tym niczego pasji i szlachetnym intencjom pisarza. Odczuwalny jest tu dystans między fabułą a wykładami i, paradoksalnie, najbardziej przekonujące okazują się partie encyklopedyczne tej prozy. Za przedsięwzięcie bardziej udane można uznać natomiast *encyklopedię* ludyczno-naukową Rodariego, który w swoich bajkach, opowiadaniach i wierszykach zawarł zarówno terminologię jak i „atmosferę" Kosmosu przy jednoczesnym zachowaniu cech typowych dla literatury dziecięcej. W

ten sposób pisarz zarazem bawi i kształci, oswaja z przestrzenią kosmiczną, poszerzając wyobraźnię młodych czytelników o wszystko to, co znajduje się ponad ich głowami, tworząc przy tym literaturę, mniej zaś skupiając się na (zawoalowanym) upowszechnianiu nauki. Większym wyrafinowaniem cechuje się eksperyment Del Giudicego: dzięki nadaniu ruchomości czasom narracji oddaje on w składni fizyczne pojęcie falowej funkcji cząstek elementarnych, której moduł podniesiony do drugiej potęgi jest równy gęstości prawdopodobieństwa odnalezienia cząstki w określonym punkcie w przestrzeni; niewidzialność zaś czy raczej dematerializację mikroskopijnego świata fizyki elementarnej pisarz przełożył z kolei na poetykę światła.

Ostatni *eksperyment-encyklopedia* dotyczy języka. W *Opowieściach kosmikomicznych* terminologia naukowa zostaje uprzystępniona na mocy transpozycji przestrzeni kosmicznej w przestrzeń domową przy jednoczesnym osłabieniu funkcji referencyjnej na rzecz ładunku mitopoetycznego. Bruno Arpaia przekazuje pojęcia naukowe nadając im literacką formę wykładu czy artykułu popularyzatorskiego. Nie zawsze dochodzi do zespolenia języków, współistnieją one raczej w dziele literackim, które gdzieniegdzie posługuje się rejestrem popularyzacji nauki, przyjmując także jej właściwości. Daniele Del Giudice obrał drogę przeciwną i w tekście użył szeregu terminów technicznych, nie uciekając się przy tym do żadnych mediacji i osiągając niemalże efekt obcości: od czytelnika Del Giudice wymaga całkowitego szacunku dla kwestii naukowych, których nazewnictwo nie tylko „nie posiada synonimów", jak twierdził Levi, lecz często także nie sposób je zobrazować. Pisarz i naukowiec stają przed wspólnym wyzwaniem przemieszczenia – w miarę dokonywania eksperymentów, opracowywania teorii, pisania kolejnych powieści – „nieco dalej progu tego, co niewidzialne" (Del Giudice) i niewyrażalne. Ostatecznie, dzieło literackie, znajdujące się w przejściu między literaturą a nauką, jeśli nie chce ulec wynaturzeniu (czyli przybrać czysto popularyzatorskiej formy), musi zarazem zawierać w sobie (niczym *encyklopedia*) – jak kosmologiczne dzieło Dantego – i przekształcać (niczym w *laboratorium*) imaginaria, pojęcia i język naukowy w „symboliczne cienie" (Levi), nowe narracje, równocześnie na nowo stawiając pytania egzystencjalne, aksjologiczne, w oparciu o „naukową ascezę" (Preti).

Druga istotna część przeprowadzonych analiz została ukazana w monografii: Stefano Redaelli, Klaus Colanero, *Le due culture. Due approcci oltre la dicotomia*, Aracne, 2016. Książka – będąca wyrazem dwóch różnych postaw (naukowo-literaturoznawczej u Redaellego i naukowo-filozoficznej u Colanera) – wpisuje się w obszar eseistyki pisanej na cztery ręce przez humanistów i naukowców pozostających w dialogu. Jeśli nie liczyć pierwszego rozdziału, w którym Colanero rozpatruje problem dwóch kultur ze swojej perspektywy, pozostała część tomu (wprowadzenie i rozdział II) zawiera wyniki moich badań (we wnioskach zestawiono rezultaty uzyskane dzięki

metodzie obu badaczy). Kiedy pisarz może rościć sobie prawa do dwoistej kultury (literackiej i naukowej) – czy to z racji wykształcenia, jak chemik Primo Levi, inżynierowie Leonardo Sinisgalli, Carlo Emilio Gadda, Giuseppe O. Longo, fizyk Paolo Giordano i matematyk Piergiorgio Odifreddi, czy z powodu zainteresowań jak Italo Calvino, Gianni Rodari, Daniele Del Giudice i Bruno Arpaia – ustawia się na granicy dwóch terytoriów. Przejścia graniczne sprzyjają wymianie, ale też kradzieżom; umożliwiają odwiedziny, ale i natarcia; są miejscem zawierania paktów pokojowych lub wojennych. Aby rozpatrzeć sposób, w jaki autor porusza się – za pośrednictwem dzieła literackiego – na pograniczu obszarów teoretyczno-gnozeologicznego i aksjologicznego, wyodrębniłem cztery rodzaje obyczajów [*habitus*] granicznych: 1) tranzyt; 2) wtargnięcie; 3) sojusz; 4) konflikt. Pod pojęciem „tranzytu" rozumiem legalne, prawomocne przechodzenie z jednego terytorium na drugie, jakiemu podlegają konkretne wyznaczniki danej kultury: metody, języki, wartości, tematy, *forma mentis*. „Wtargnięcie" to przejęcie praw, kryteriów obowiązujących w danej kulturze oraz niewłaściwe stosowanie ich w kulturze innej, bez zachowania szacunku dla jej cech, osobności, niepoddającego się uproszczeniom języka. „Sojusz" jest owocem współpracy, dialogu między dwiema kulturami, obliczonego na osiągnięcie wspólnego celu, wspólnego dobra. „Konflikt" rodzi się, gdy jedna z kultur staje się zagrożeniem, zaatakuje lub najedzie kulturę inną; lub też – na płaszczyźnie osobistej – gdy jedna działalność uniemożliwia lub ogranicza inną (zamiast ją stymulować).

Ogólnie rzecz ujmując, pierwszy *habitus* graniczny (tranzyt) wiąże się z trzecim (sojusz), drugi zaś (wtargnięcie) z czwartym (konflikt), lecz nie zawsze musi tak być. Analizowani autorzy najczęściej odwołują się do praktyki tranzytu i sojuszu dwóch kultur. Pisarz dysponujący naukowym wykształceniem bez wątpienia posiada dodatkowy zasób obrazów, pojęć, języków, z których może czerpać dzieło literackie, uzyskując bogactwo środków wyrazu oraz ukazując w sposób bardziej pogłębiony złożoność świata przy jednoczesnym wsparciu o znajomość nauki współczesnej i naukowo-techniczne doświadczenie. Od Leviego po Calvina, od Sinisgallego po Gaddę, od Rodariego po Giordana, od Del Giudicego po Arpaię możemy wskazać obszerny zakres tranzytu – na płaszczyźnie leksykalnej, metodologicznej, pojęciowej – pełniącego funkcje to metaforyczne, to nazewnicze; symbolizacja chemiczna Leviego czy matematyczna Giordana i Sinisgallego, metoda Palomara, Gaddowski wzorzec gmatwaniny relacji, to najsłynniejsze przykłady. Modele matematyczne i fizyczne dają pisarzom narzędzia do opisania nie tylko świata przyrody, lecz także świata człowieka. Sojusz mający cele poznawcze nie zawsze jednak musi przynosić pozytywne rezultaty. Zarówno Calvino jak i Gadda wskazują, że świat w swojej złożoności i gmatwaninie nie poddaje się uproszczeniom, uwydatniają ułomność wszelkich wzorców i metod, w tym także naukowych, które usiłują „dotrzeć do jakichś ogólnych wniosków".

Jeśli chodzi o konflikt, należy dokonać rozróżnienia konfliktu wewnętrznego i zewnętrznego. W pierwszym wypadku autora pociągają zarówno świat techniczo-naukowy jak i świat literatury. Levi i Sinisgalli wskazywali na swoją dwugłowość, Gadda z inżyniera elektrotechniki stał się „inżynierem wyobraźni". Trud wyboru, gdzie spożytkować swój czas przeznaczony na poszukiwania, zasadza się na równoważności – komplementarności – obu pól działania, które pisarz z wykształceniem ścisłym może zgłębić dobitniej, znajdując się jednocześnie w sytuacji konfliktu. Pomimo konfliktu wewnętrznego twórczość wspomnianych pisarzy odwoływała się do praktyki tranzytu i poszukiwania dróg sojuszu między kulturami. Konflikt zewnętrzny natomiast dotyczy nie tyle praktyk pisarza, ile krytyki, nieprzekonanej co do obecności dyskursu naukowego w obrębie literatury pięknej. Mowa tu, na przykład, o krytyce negatywnej (Spinazzola, Marabini, Cassola), z jaką spotkali się Levi i Calvino w swoich próbach kosmikomicznych i fantastycznonaukowych.

Pisarze podejmujący się praktyki wtargnięcia czy konfliktu – w znaczeniu prób zdominowania jednej kultury przez drugą – skłaniają się ku sprowadzeniu literatury do narzędzia retorycznego podległego wobec dyskursu logicznego nauki, jedynego dopuszczalnego dyskursu w obrębie zarówno poszukiwań prawd intersubiektywnych jak i w obszarze wartości. Emblematyczny jest tu przykład matematyka Piergiorgia Odifreddiego, który posługuje się analizą logiczno-matematyczną, a zatem teoretyczną, w kwestiach o charakterze estetycznym i aksjologicznym, zwłaszcza zaś w kwestiach wiary, chcąc nie tylko je dekonstruować, ale także zrekonstruować, wychodząc od założeń matematycznych. Ogólniej rzecz ujmując, jest to praktyka typowa dla „trzeciej kultury", skłaniającej się ku dewaluacji zarówno poszukiwań sensu i prawdy intersubiektywnej, jak i działań humanistów (filozofów, twórców literackich, artystów, teologów) w tej mierze.

Rezultaty swoich badań publikowałem także na łamach międzynarodowych i krajowych czasopism, jak również w opracowaniach zbiorowych. W artykule *Primo Levi: nel varco tra le due culture* w sposób pogłębiony przestudiowałem tranzyt nauk ścisłych w obręb literatury – w zakresie tematyki, języka, wartości – na przykładzie prozy Primo Leviego, ze szczególnym uwzględnieniem *Układu okresowego*, *Czy to jest człowiek*, *La chiave a stella*, *L'altrui mestiere* (w monografiach skupiłem się natomiast na opowiadaniach: *Storie naturali*, *Vizio di forma*, *Lilit*). Pośród walorów prozy Leviego wskazałem klarowność i umiejętność rozpoznania, w nawiązaniu zarówno do chemii („sztuka rozdzielania, ważenia, rozróżniania") jak i do archetypowej opowieści o stworzeniu świata, polegającym się na kolejnych aktach rozdzielania (światła od ciemności, ziemi od wody, mężczyzny od kobiety etc.).

Problematyka tranzytu języka naukowego w język literacki została przeze mnie ujęta także z perspektywy traduktologicznej (zob. artykuł: *Tradurre la scienza: il sistema periodico di Primo Levi*). W analizie polskiego przekładu *Układu okresowego* wykazałem, że język naukowy doznaje

K

podwójnej „straty": do pierwszej dochodzi, gdy przechodzi on w język literacki, wytracając zazwyczaj funkcję referencyjną na rzecz aluzyjności; druga zaś uwidacznia się w trakcie tranzytu z jednego języka w drugi. Oszacowanie straty jest możliwe dzięki procentowemu określeniu obecności terminów naukowych w opowiadaniach. Im wyższy procent, tym mniejsza potencjalna strata jednego języka na rzecz drugiego. W wypadku Leviego chemia jest obecna nie tylko na płaszczyźnie leksykalnej, lecz przede wszystkim na płaszczyźnie tematycznej (procent zdań zawierających przynajmniej jeden termin naukowy ukazuje to w sposób znamienny), w obrębie poetyki i stylu (jest on klarowny, precyzyjny i zwięzły).

W związku z trzydziestą rocznicą śmierci Italo Calvino zająłem się wymiarem aksjologicznym jego dzieła, uwypuklając dwie strategie przetrwania w „piekle żyjących", wyłaniające się z analizy *Niewidzialnych miast*: lekkość i spojrzenie (zob. artykuł: *Sopra-vivere nell'inferno: una eredità calviniana*). Lekkość uwidacznia się przede wszystkim w „miastach zwiewnych", odznaczających się smukłą architekturą, odległych od ziemi, stanowiących opozycję wobec ciężaru życia. W *Niewidzialnych miastach* spojrzenie Calvina jest jeszcze nośnikiem funkcji etyczno-obywatelskiej, która ustąpi funkcji naukowo-poznawczej *Palomara* – jego oko będzie mierzy granice poznania, które nie może się rozciągnąć w sposób jawny od świata przyrody po świat człowieczy.

Twórczość Italo Calvino i Primo Leviego stała się także przedmiotem studium porównawczego nad pobudkami twórczości literackiej (zob. artykuł: *Perché si scrive. Perché scrivete? Levi e Calvino: la scienza come motivazione e orizzonte linguistico*). W dziele obu pisarzy przenikają się – z różnym nasileniem i w sposób różnie akcentowany – wymiary pisarstwa typowe dla kultury naukowej i humanistycznej; pisarstwo jest aktem wierności „światu nie-pisanemu", a zarazem obrony „świata pisanego". Pisarstwo jednakże nie może być pojmowane jako narzędzie poznawania świata, a jeśli już, to skłania do refleksji – poprzez metafory, symboliczne cienie – nad samym sensem poznania.

Pośród autorów znajdujących się w przejściu między „literaturą a nauką" wskazałem także kobietę-naukowca (zob. artykuł: *Rita Levi-Montalcini: la doppia imperfezione del Nobel*). Ogłaszając swoją autobiografię *L'elogio dell'imperfezione* (1987), po której opublikowała dziesiątki esejów, Rita Levi-Montalcini zajęła stanowisko zarówno w debacie nad rolą kobiety w społeczeństwie, jak i w dyskusji nad związkami kultury teoretycznej z kulturą aksjologiczną. Opowieść zdobywczyni nagrody Nobla w dziedzinie medycyny (1986) o jej „podwójnej niedoskonałości" – jako kobiety i Żydówki – jest cennym świadectwem emancypacji kobiet poprzez naukę. W *Epilogu* autobiografii Levi-Montalcini powołuje się na autorytet Primo Leviego (z którym łączą ją „etniczno-kulturowe" więzy) i pozostawia czytelnikom przesłanie, które uniwersalizuje dyskurs o emancypacji kobiet, stając się zarazem wezwaniem do emancypacji drogą

R

umysłu od wszelkich przejawów ideologii, obskurantyzmu i przemocy.

W finałowej fazie moich badań nad związkami literatury i nauk ścisłych zaangażowałem do współpracy ekspertów w dziedzinie literatury, językoznawstwa, filozofii, historii nauki, fizyki, związanych z rozmaitymi uczelniami w Polsce (z Warszawy, Poznania, Lublina i Katowic) oraz we Włoszech (rzymski Uniwersytet „La Sapienza", Uniwersytety w Cagliari, w L'Aquila, Chieti i Sienie), którzy wzięli udział w konferencji „Letteratura e Scienza nella lingua e cultura italiana: da Dante ai giorni nostri", zorganizowanej przeze mnie w dniach 6-7 czerwca 2016 roku na Wydziale „Artes Liberales" Uniwersytetu Warszawskiego. Wystąpienia uczestników, którzy przy użyciu rozmaitych metodologii i z różnych perspektyw, diachronicznych i interdyscyplinarnych, zmierzyli się z pytaniami centralnymi dla debaty nad „dwiema kulturami", złożyły się na tom: *La scienza nella letteratura italiana*, Aracne, 2016, zredagowany przeze mnie pod względem doboru tekstów i merytorycznie, do którego napisałem również wstęp.

Podsumowując, badania nad związkami kultury humanistycznej z kulturą naukową w literaturze włoskiej XX i XXI wieku, przeprowadzone w ujęciu interdyscyplinarnym, przy użyciu kompetencji i perspektyw współczesnej fizyki i literatury, stanowią istotny wkład do problematyki „dwóch kultur", wskazanej w latach sześćdziesiątych przez Charlesa Snowa, która z czasem stała się coraz bardziej aktualna z racji przyspieszenia rozwoju technologiczno-naukowego owocującego nowymi pytaniami o charakterze fundamentalnym, z którymi musi się zmierzyć człowiek współczesny. W świecie anglosaskim już w drugiej połowie lat osiemdziesiątych wykształciło się pole interdyscyplinarne określane mianem „Literature and Science", tymczasem liczba publikacji, monografii i prac zbiorowych poświęconych studiom nad „dwiema kulturami" w literaturze włoskiej (zwłaszcza od początku lat dziewięćdziesiątych i później) do dziś jest znikoma. Monografie zbierające wyniki moich badań, opublikowane nakładem uznanych w dziedzinie literaturoznawstwa i kulturoznawstwa wydawnictw, jak również artykuły ogłoszone na łamach czasopism międzynarodowych i krajowych oraz w opracowaniach zbiorowych, przynajmniej częściowo wypełniają tę lukę, ukazując historyczno-kulturową wagę oraz aktualność problemu.

Jeśli chodzi o problematykę przejścia między literaturą a psychiatrią, w artykule *Il doppio gioco di Pirandello* ukazałem, jak niektóre z pomysłów i obrazów literackich można odnieść do pojęciowości i interpretacji szaleństwa o charakterze antypsychiatrycznym (David O. Cooper, Ronald D. Laing, Thomasz Szasz). Wychodząc od studium Elia Gioanoli (*Pirandello, la follia*), który w rozdartym Ja upatruje źródła szaleństwa w ujęciu Pirandella, jak również posiłkując się teorią *double bind* zaproponowaną przez psychiatrę Gregory'ego Batesona, przedstawiłem strategie obrony „prawdziwego Ja" wobec ataków ze strony „Ja fałszywych" w nowelach *La carriola* i *Il treno ha fischiato*.

W zakresie literatury będącej świadectwem przestudiowałem teksty pisarek, które opowiedziały o swoich doświadczeniach z psychiatrią po zamknięciu szpitali dla umysłowo chorych we Włoszech. W artykule *Una, nessuna, centomila Merini* zestawiłem ze sobą – wychodząc od ludzkiej i poetyckiej przypowieści Aldy Merini – rozmaite formy pisarstwa pojmowane jako sposób odkupienia, przetrwania, terapii, budowania tożsamości, oskarżenia, odwołując się do prozy autorek „pomniejszych" jak Alice Banfi (*Tanto scappo lo stesso*, 2008; *Sottovuoto. Romanzo psichiatrico*, 2012) lub „nieznanych", zebranej w ośrodkach pomocy psychiatrycznej po reformie Basagli. Przeprowadzone badania wykazały, że w poetyckim imaginarium pisarek, które doznały zaburzeń psychicznych lub przebywały w ośrodkach psychiatrycznych, często powraca symbolika pasyjna: całun, krzyż, ciernie, gwoździe. Cierpienie zdaje się podlegać transfiguracji w mistyczne doświadczenie męczeństwa. Pisarstwo staje się zarazem krzykiem oskarżenia i nadziei.

Perspektywa mistyczno-duchowa stała się dla mnie bodźcem do studiów na źródłami biblijnymi w dziele Elsy Morante (zob. artykuł: *Le beatitudini di Morante*). W świetle ewangelicznych błogosławieństw i współczesnej teologii o Jezusie Opuszczonym (Piero Coda, Chiara Lubich) przestudiowałem zbiór *Il mondo salvato dai ragazzini* i powieść *La storia*. Szczęście „radosne" – wyznacznik ontologiczny *Felici Pochi* [garstki szczęśliwych] – w tym kontekście objawia się jako echo ewangelicznych błogosławieństw, mających na celu naśladowanie Chrystusa. Szczęście, pytania [*i pecché*] Useppego, jego przejmująca śmierć, przywodzą na myśl błogosławieństwa, krzyk wywołany opuszczeniem i ofiarę figury chrystusowej. Szalony, cudowny uśmiech Idy w zakończeniu powieści *La storia* jest niczym błogosławione szaleństwo, rozumiane jako próba ocalenia czegoś czystego – duchowej spuścizny Useppego – w afatycznym milczeniu, niezrozumiałym dla „I.M." (*infelici molti* [gromady nieszczęśliwych]), które pojąć mogą jedynie „F.P." (*felici pochi* [garstka szczęśliwych]).

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych.

I. Przekład literacki

Kolejny obszar moich badań dotyczy przekładu literackiego. Zajmowałem się w szczególności poezją Jana Twardowskiego – opracowałem i przełożyłem na język włoski zbiór jego wierszy *Sullo Spillo. Versi scelti* (przed obroną rozprawy doktorskiej opublikowałem artykuł *Jan Twardowski: la bellezza senza estetica*, Semicerchio. Rivista di poesia comparata, XXXVII, 2, 2007). W artykule *Le traduzioni italiane di Jan Twardowski* przestudiowałem wybory stylistyczne tłumaczy oraz dialog kulturowy z Aleksandrą Iwanowską, opiekunką spuścizny po Twardowskim. Od doboru tekstów po wersję finałową w perspektywie rozmaitych punktów widzenia wyłonił się istotny proces

kulturowy, który umożliwia przekładowi pełnić jego rolę pomostu między językami, literaturami, różnymi kulturami. W artykule *Italo Calvino e Primo Levi: perché si traduce?* zestawiłem pracę tłumaczeniową Italo Calvino i Primo Leviego. Wychodząc od ich esejów poświęconych sztuce przekładu: *Tradurre è il vero modo di leggere un testo, Furti ad arte, Sul tradurre* (Calvino); *Tradurre ed essere tradotti, Tradurre Kafka* (Levi), uwypukliłem bezpośredni związek między pobudkami pisarstwa – wyłożonymi głównie w szkicach *Perché si scrive* (Levi) i *Perché scrivete* (Calvino) – i tłumaczenia. Obydwu pisarzom przekład jawi się jako najdoskonalszy akt lektury, a zarazem „mistrzowska kradzież"; jako świadectwo i obrona języka.

1) Sullo Spillo. Versi scelti. Jan Twardowski (wybór tekstów, redakcja, przekład), Ancora, Mediolan, 2012

2) Le traduzioni italiane di Jan Twardowski, Kwartalnik Neofilologiczny LXI, 2/2014, str. 377-385.

3) Italo Calvino e Primo Levi: perché si traduce?, Il traduttore errante: figure, strumenti, orizzonti (red. Dario Prola, Elżbieta Jamrozik), Institute of Specialised and Intercultural Communication - University of Warsaw, Warszawa, 2016

II. Literatura i nauki ścisłe: pierwsze wyniki badań

W początkowej fazie badań nad związkami literatury i nauk ścisłych przygotowałem cztery artykuły, a wypływające z nich – odpowiednio pogłębione – wnioski włączyłem następnie do monografii. Choć teksty uzyskały pozytywne recenzje i zostały przyjęte do publikacji, do dziś dwa spośród nich nie zostały ogłoszone ze względu na opóźnienia wydawnicze.

1) *A che servono gli Studia humanitatis (in una società tecnologico-scientifica)?,* Atti del Congresso "Italianistica 2.0" (red. di Pasquale Musso), AOINIA, w druku

2) *Nel varco tra le due culture: due approcci al problema* (Stefano Redaelli, Klaus Colanero), Studia Naukowe nr 35 / 2016, str. 146-156.

3) *Letteratura e scienza: un conflitto di culture?,* Il conflitto nella lingua e nella cultura italiana: analisi, interpretazioni, prospettive (red. Elżbieta Jamrozik, Roman Sosnowski, Kamila Miłkowska-Samul), Cesati, w druku

4) *Poetiche matematiche, matematiche poetiche,* Palimpest II, 2016

III. Literackie obrazy szaleństwa

Po obronie rozprawy doktorskiej poświęconej literackim obrazom szaleństwa w dziele Maria Tobina, Aldy Merini i Carmelo Samonà pogłębiłem i rozszerzyłem rezultaty swoich badań,

K

publikując je w postaci monografii, czterech artykułów i czterech rozdziałów w opracowaniach zbiorowych.

I. Monografia:

1) *Circoscrivere la follia: Mario Tobino, Alda Merini, Carmelo Samonà*, Sub Lupa, Warszawa, 2013

II. Artykuły i rozdziały w opracowaniach zbiorowych:

2) *Tre punti di vista sulla follia: Mario Tobino, Alda Merini, Carmelo Samonà*, Rassegna europea di letteratura italiana, 39, 2012, str. 89-105.

3) *Alda Merini: la scelta della follia, la salvezza della parola*, Donne – scrittrici – femministe, Romanica Silesiana, Vol. 8-2, 2013, str. 26-35.

4) *Literackie obrazy szaleństwa w dziełach Mario Tobino, Aldy Merini i Carmelo Samonà*, Formy czasu i szaleństwa w literaturze i sztuce (red. Ewa Kozak i Barbara Stelingowska), Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich - Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2014, 79-88.

5) *Il gioco, la lingua, la cura. Linguaggi non verbali della follia nell'opera narrativa di Carmelo Samonà*, Atti del Convegno internazionale in onore del Prof. Žarko Muljačić (1922-2009), (red. Ivica Peša Matracki, Maslina Ljubičić, Nada Županović Filipin, Vinko Kovačić), FF-press, Zagabria 2014, str. 623-630.

6) *Niewerbalny język szaleństwa w powieści Fratelli Carmelo Samonà*, Językowe/tekstualne/kulturowe praktyki choroby w literaturze (red. Violetta Mantajewska), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2013

7) *Umanamente dire la follia: pietas e psichiatria nell'opera di Mario Tobino*, Italianistica ieri e oggi: trentesimo anniversario del Dipartimento di Italianistica all'Università di Varsavia (red. Hanna Serkowska), Semper, 2012, str. 134-140.